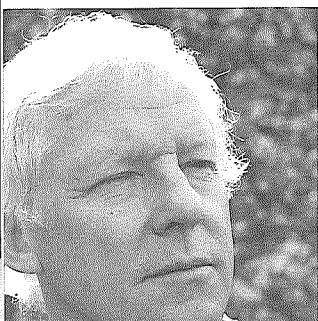

Dagslys og kunstlys i »skumringsrum«

Af Johannes Exner

Artiklen er et kort foredrag holdt i Kolding i januar 1990 for Lysteknisk Selskab. Foredraget tager udgangspunkt i blandingen af dagslys og kunstlys inspireret af skumringssituationens særegne, svindende dagslys, et særligt følsomt interval, der ikke bliver mindre spændende i forbindelse med, at man i huse tænder det elektriske lys. Artiklen beretter om, hvordan iagttagelser af lys kan være inspirerende, og giver konkrete eksempler på dets benyttelse i kirker og på Koldinghus.

Men i disse år skal kirkerne udpræget være »lyse« og »venlige«, som om »lyst« og »venligt« hører sammen og er modsat »mørkt«. Og som om vidunderlige farver ikke findes i hver eneste af tusindvis nuancer, skabt af det

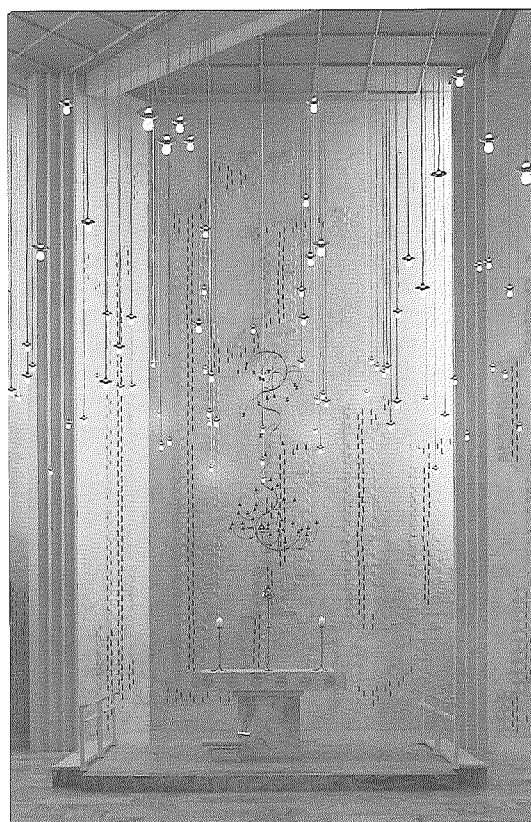
Johannes Exner er arkitekt M.A.A., professor på Arkitektskolen i Århus, og har tegnestue sammen med arkitekt M.A.A. Inger Exner.

Sct. Clemens Kirke, Randers. Gennem den høje spaltevæg mod Gudenådalen integreres interiør og eksteriør, og man oplever i årets løb et utal af stærkt vekslende dagslysvirkninger. ▶

Lige siden vi byggede Sct. Clemens Kirke i Randers, har lyset, dagslyset såvel som kunstlyset, været en udfordring og givet anledning til at arbejde både med lyse rum, som Opstandelseskirken i Albertslund, og mørke rum, eller rettere skumringsrum, som Islev Kirke og Nørrelandskirken.

Herunder har vi måttet erkende, at for os er arkitektur og rum først og fremmest betinget af lyset og den måde, det udnyttes og behandles på. Lys er en evig provokation og inspiration. Man kan ikke skabe arkitektur uden at tænke i lys og samtidig forstå, at lys behøver stof for at kunne ses.

I de allerfleste kirker er det almindeligt, at man tænder det elektriske lys til gudstjeneste, uanset vejr, klokkeslæt og årstid. Det gælder selv lyse kirkerum, hvilket kan undre, eftersom lyse rum netop har deres arkitektoniske styrke i dagslysets virkning. I de lyse rum kommer kunstlyset om dagen ofte til at fremtræde svagt, fremmedartet og unødvendigt. I de »mørke« kirker tænder man det elektriske lys mere selvfølgelig også om dagen og med smukkere virkning.

lys, der netop går fra mørkt til lyst eller omvendt, og her danner de sarteste, nænsomste, »venligste« og mest poetiske farvetoner.

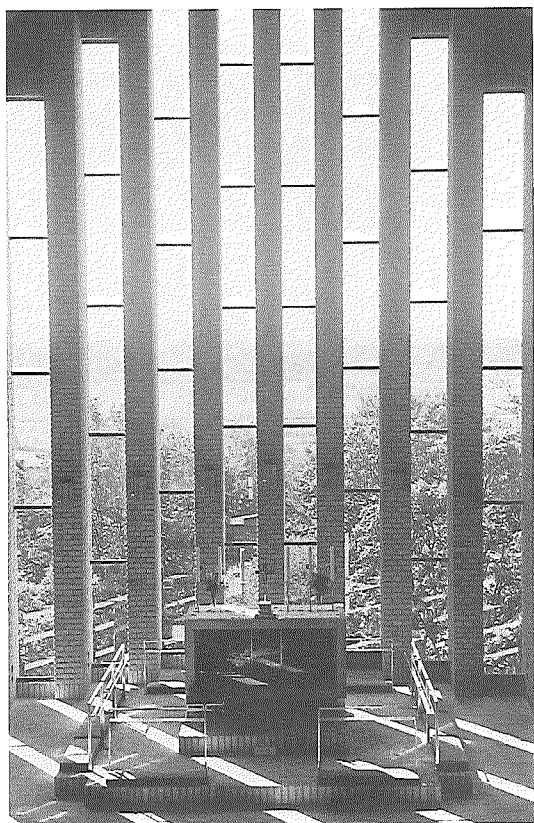
Netop blandingen af dagslyset og det kunstige lys er interessant, provokerende, og dejlig uundgåeligt i et land som Danmark, der ligger på en breddegrad med utrolige, rigt varierende lysforhold, der evner at beskrive nuancerne, dramaet, detaljerne, det

kræftige og det svage, det fine og det grove, det store og det små, det sære og det normale. Men det danske lys skal behandles med omtanke og følsomhed. Det ækvatoriale lys er ganske anderledes »robust«.

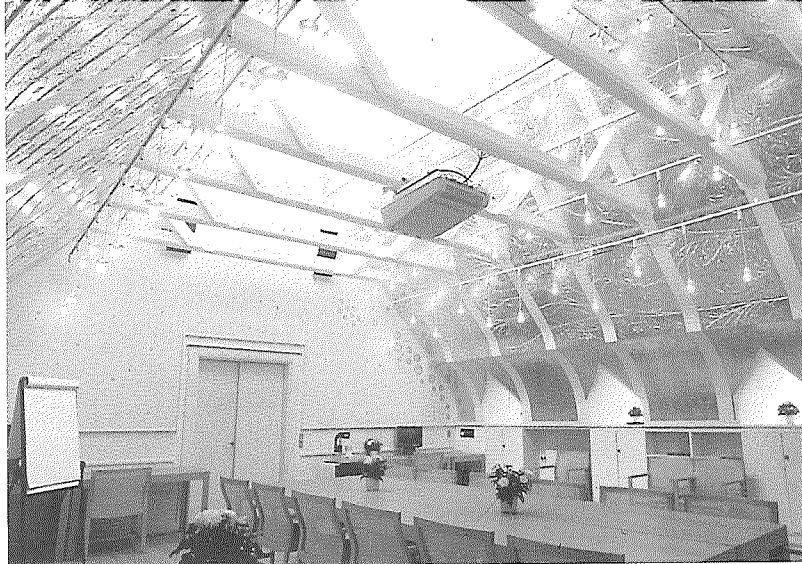
Lysets musik

Lys kan sammenlignes med musik. I skrivende stund lytter jeg til Stravinskys violinkoncert med Anne Sophie Mutter. Det spilles rigt nuanceret i områderne mørkt-lyst, kraftigt-dæmpet, komplekst-simpelt, nært-fjernt, utilgængeligt, eftertragteligt, umiddelbart selvfølgeligt, og alligevel umuligt at fange, en kunstnerisk indsats baseret på århundreders kultur, personlig fantasi og disciplin i pragtfuld nutidig dyrkning.

Sådan er lys, sådan burde vi arbejde med

lys, sådan burde vi forstå lysets muligheder, dyrke det, spille på det, ikke bare dagslyset separat, ikke bare det kunstige lys separat, men også lyset imellem dagslyset og det kunstige lys. Netop det lys vi finder i skumringen i Danmark, overgangen mellem det naturlige eksteriør med dagslysets aftagen og det kunstige interiørs tiltagen, hvor det elektriske lys tændes og blander sig med det

naturlige, for efterhånden at erobre rummet, omskabe det, flytte os fra eksteriør ind i interiør. Oplevelsen gælder ikke bare rummets lys, men også gadens lys og trafikåreernes lys, som i øvrigt kunne dyrkes til noget meget smukkere.

Ubegribelige rum

1700-tallets arkitekter arbejdede særligt med lys og form i deres forsøg på at skabe ubegribelige rum. Inspireret heraf udførte vi, under restaureringen af den »Gamle Bispegård« i Århus, en særlig sal i hovedbygningens tagetage. Salen får sit dagslys gennem en speciel lanterne i tagryggen. Herfra reflekteres det ned og rundt i rummet, hvis flader er tapetseret med stanniøl, krøllet i organiske mønstre. Integrationen af eksteriør- og interiørlys forstærkes i rummets krumme flader. Rummet er interessant for sin særlige følsomhed for lys- og farvenuancer.

Koldinghusruinen gav megen inspiration men fordrede samtidig meget. Det lå i historiens slid, formernes anderledeshed, konstruktionernes logik, materialernes liv, lysets beskrivende egenskaber, konflikter og paradokser i slotsruinens eksteriør/interiørforhold.

I dag er det interessant for os at betragte Islev Kirke og Nørrelandskirken oven på Koldinghusrestaureringen. Koldinghusarbejdet kunne ikke være gjort uden de to kirker. På den anden side burde det egentlig være omvendt, fordi Koldinghus stillede specifikke krav til os, hvorimod vi selv ønskede, at skumringskirkerne skulle indeholde følsomme stemningsfyldte rum, understøttet af lysets særlige synlighed, mørkets samspil med lyset, skumringslysets integration med kunstlyset, lysets sammenhæng og betydning for opfattelsen af materialerne, slidet, simpelheden, raffinementet. Det ufuldendte og det færdige i arkitekturen skulle frem.

Køligt og varmt lys

Til eksteriører hører relativt køligt lys. Til interiører – f.eks. det interiør, der er mest interiørt og beskyttende, »hulen«, hører det afskærmede, det lune og hyggelige, ildstedet og pejsen, petroleumlampen i mørket, juletræet i december – det varme lys.

Den gamle Bispegård, Århus. Tagetagen er indrettet til foredragsal. Dagslyset falder ind gennem en lanterne i tagryggen og reflekteres i utallige variationer i rumfladernes stanniølmønstre med skiftende blandinger af køligt dagslys og varmt glødelampelys.

Opstandelseskirken, Albertslund. Rummet er en oktagon med høje lysspalter i alle 8 hjørner. Også her opleves årets skiftende dagslys, men som kontrolleret strejflys. ◀

Islev Kirke er et dunkelt og stemningsfuldt rum, hvis kubiske form understreges ved de fire vandrette lysspalter mellem loft og vægge. Her og gennem apsiden bag alteret falder strejflys ned og tegner rummets højde og murdetaljernes blødhed.

363 364 327
323 360

**Lystræ i Nørre-
landskirken. Rum-
met er kubisk,
markeret ved spal-
telys. Køligt dags-
lys herfra integre-
res på vægflader-
ne med varmt
kunstlys fra lys-
træet, der står
som en sprød lys-
skulptur i det tun-
ge stenrum.**

Nørrelandskirkens sakristi. En enkelt og velanbragt beskeden lysåbning kan i særlig grad stimulere opfattelsen af materialers samspil i slid, simpelhed, raffinement, ufuldendt og færdigt.

I skumringen i stuen tænder vi på et eller andet tidspunkt elektrisk lys, glødelampelys. Det er ganske fascinerende, når lyset har været tændt kort tid, da at vende blikket ud ad vinduet og betragte træerne og det grønne græs. Man kan med stor fryd gøre denne skiftende betragtning mange gange. Hver gang får man ganske stærke, lidt sære, men smukke farve- og belysningsoplevelser. De grønne eksteriørfarver fremtræder bemærkelsesværdige og ejendommelige. De er stærke og kølige over i det violette, »rødbe-degrøn«, eller Hookers-grøn.

Det skyldes naturligvis, at rødt og grønt er komplementære i farvekredsen. Men bortset fra det konstaterer man en situation, som åbner for dyrkning, og som kunne bruges, når man i arkitekturen ønsker lysmæssigt at arbejde med eksteriør- og interiørvirkninger. Lysstofrør i skumringen er i den henseende ikke nemme.

Islev Kirke er et lukket rum, et absolut interiør. Det er et dunkelt rum, og det er kubisk. For at kunne konstatere og opleve at det virkelig er et »firkantet« rum, er sammenstødet mellem loft og vægge skabt af dagslys gennem fire spalter i overgangen mellem loft og vægge. Herved streges kuben op, og herigennem indlades det sparsomme dagslys og sendes som strejflys ned ad de høje vægge med deres bløde murdetaljer, af-tagende i styrke oven fra og ned efter.

Det kunne faktisk være skabt i en kælder. Men for at undgå risiko for kælderfornemmelse er der, i Islev Kirke bag alteret og i Nørrelandskirken bag orglet, udført et gulvindue, et lavt vindue, hvis bund løber ud i eet med gulvet, således at man ad den vej får kontakt med terrænet udenfor. Yderligere falder netop her dagslyset kraftigt ind på selve gulvet, hvilket de højtsiddende spalter ikke kan klare. Dette lys' farve er gråt og køligt i modsætning til det elektriske lys' varme gyldne farve. Derved understreges yderligere eksistensen af et eksteriør udenfor vinduet. Oplevelsen af eksteriøret kan her virke så indlysende, når man står i nærheden, at man føler, man kunne lægge sig ned på gulvet og uden videre rulle ud gennem vinduet i det fri. Følelsen er betyd-

ningsfuld for forståelsen af lysets delagtighed i oplevelsen eksteriør/interiør.

I Nørrelandskirken er rummet også kubisk og med spalter langs loftets kanter ved de fire vægge. Men yderligere findes der, i to modsatte hjørner, spalter fra gulv til loft, hvorigennem der falder strejflys sideværts hen over væggene. Herudover er der, som tidligere nævnt, også et gulvlys, der beretter, at man befinder sig i terrænhøjde.

Nørrelandskirken er af gule sten og dermed lysere end Islev Kirke, som er af mørke, røde sten. Hertil kommer, at lysspalterne i Islev kun er 24 cm brede, mens spalterne i Nørrelandskirken er 48 cm. Nørrelandskirken er således lysere end Islev Kirke. Der er

Koldinghus. Ruinsalen set mod vest. Rummets blanding af eksteriør og interiør understreges af, at ruinmurene forrest er holdt i køligt eksteriørlys og de indbyggede etager bagest i varmt interiørlys. ▶

da heller ikke noget i vejen for at undlade elektrisk lys på sommerdage.

Det elektriske lys i Nørrelandskirken er udført dels som glødelamper i loftsfeleterne og dels i form af tre store lysarmaturer anbragt i rummet.

Det ene armatur er udformet som et stort træ, placeret midt i den største stolegruppe. Fra træets grene hænger flere hundrede 25 W glødelamper. De andre to armaturer, som nylig er udført, er en stor stjernekrone over alteret, og en »lysbro« over de to mindre stolegrupper. Armaturernes anbringelse, men ikke deres udformning, blev planlagt under kirkens projektering, så installationerne her til var udført ved kirkens opførelse.

Islev Kirke. Gulv-
vindue bag alteret.

Når disse armaturer er tændt, samtidig med at der falder dagslys ind gennem spalterne, opstår en karakter, der minder om skumringssituationen. Det kølige og det grønne eller komplementære ligger som en ubevidst undertone i zonerne omkring lysåbningerne, understøttet af væggenes mursten, der farvenuancerer over i det grønne.

Lokalt i rummet danner de enkelte armaturer selvstændige »rumenheder«, eller »rumgrænser«. Under lystræet opstår et tredimensionalt »rum«. »Broen« danner en »bagvæg« for bænke i den venstre del af kirken. Stjernekrone danner et loft, et ciborium, over alteret.

Farveskift

Disse lokale »lysrums« vil i dagens løb langsomt skifte »farve«, hvorved det store kubiske rum bliver »underdelt« i tre små variable rumafsnit. Kirkerummet vil således variere mellem eksteriør- og interiørlys, ikke påfaldende, men alligevel af virkning.

På Koldinghus er dette udnyttet mere bevidst, men på en lidt anden måde i belysningen i sydfløjen. Her er ruinsalens eksteriør kunstigt skabt ved et svagt blå elektrisk lys. De tilstødende åbne etager, som man kigger ind i fra ruinsalen, får rumafsnittet belyst med normalt varmt interiør glødelampelys. Man får således en associerende fornemmelse af at befinde sig i et skumringseksteriør, når man står »ude« i ruinsalen, hvorfra man kigger »ind« i etageres varme interiør. Omvendt ser man fra de intenst varmt belyste etager ud i den diffuse kølige ruinsal.

Projektet er ikke afsluttet. På grund af ruinsalens relativt svage lys er det nødvendigt at forsyne hængebroer og trapper med et orienteringslys, så der ikke opstår alt for mange usikkerhedsfølelser, når man passerer højt oppe på broerne eller nede i ruinsalen. Men en vis dramatisk fornemmelse skulle gerne bevares i sydfløjens ruinsalsområde, hvor ruinen kommer stærkest til sin ret. Senere vil belysningen af de udvalgte udstillingsgenstande og materialer, opstillet i sydfløjen, stille deres supplerende krav til lyset og oplevelsen af rummet. □

Fotos: Friis Fotografi,
Poul Pedersen, K. Helmer-Pedersen og forfatteren.

